

ОРНАМЕНТАЛЬНІ МОТИВИ НАРОДНОЇ ОДЯГОВОЇ ВИШИВКИ ЗАКАРПАТТЯ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. (НА ПРИКЛАДІ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ ЗАКАРПАТСЬКОГО МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ)

Сологуб-Коцан Тетяна Яківна

завідуюча відділу науково-освітньої роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, м.
Ужгород, викладач кафедри археології, етнології та культурології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: tetjana.so.ko@gmail.com

У статті на базі наявної літератури та фондової збірки Закарпатського музею народної архітектури та побуту проведено аналіз взірців одягової та інтер'єрної вишивки, зібраних Марією Грицак. Авторка здійснила спробу визначення найхарактерніших рис народної вишивки сіл Воловецького, Тячівського, Хустського, Виноградівського, Берегівського та Мукачівського районів. Більшу частину взірців складають фрагменти вишивки з жіночих та чоловічих сорочок. Це зібрана у складки нагрудна частина, вузенькі коміри, вишивка на рукавах та манжетах жіночих сорочок, а також нагрудники та комірці з чоловічих сорочок. Хронологічно вони датуються кінцем ХІХ – початку ХХ ст. Для бойків Закарпаття характерне вишивання жіночих сорочок поверх зібраної у складки нагрудної частини, верхньої плечової частини рукавів і манжет. Тут переважають одно або трирядові геометричні композиції, у 20-30-х рр. ХХ ст. поширюються – стилізовано-рослинні, зрідка зустрічаються – орнітоморфні. Народна вишивка тереблеріцьких долинян виділяється пишними орнаментальними композиціями на рукавах жіночих сорочок. За ними можна виділити кілька типів сорочок: «заспудниця», «рукави», «косиця», «білениця». На окрему увагу заслуговують взірці вишивки на нагрудній частині чоловічих святкових сорочок 20-40-х рр. ХХ ст. Характерною рисою вишивки королівських долинян було використання ниток різних кольорів. Для вишивок даного регіону характерні п'ять варіантів колориту. Для вишивки жіночих і чоловічих сорочок з с. Завидово Мукачівського району характерним було використання двох технік – «хрестик» та «низина». Найпоширенішими були геометризовані рослинні орнаментальні композиції. В одяговій вишивці с. Мужієво Берегівського району спостерігаємо взаємовпливи, що домінуючими є рослинні мотиви. Не дивлячись на угорські впливи, місцева вишивка все ж зберегла притаманну для традиційної вишивки українців Закарпаття геометризованість. Реалістичні форми зустрічаються дуже рідко.

Ключові слова: колекція, взірці вишивки, домоткане полотно, нитки, хрестик, низина, гладь, орнаментальні композиції, ромби, хрести, кола, розети, рослинні мотиви.

Постановка проблеми. Традиційна народна вишивка була чи не найбільш поширеною серед усіх видів декоративно-ужиткового мистецтва Закарпаття. Величезна кількість вишуканих взірців вишивок, що зберігаються в фондових збірках музеїв та приватних колекціях, свідчить про значний художній хист вишивальниць та широке використання у побуті. Різноманітність типів та видів вишивок Закарпаття має свої виразні характеристики, що зумовлено культурними взаємовпливами, значною кількістю вишивальних осередків, етнографічною мозаїчністю та природно-географічними умовами. На сучасному етапі розвитку етнографії, мистецтвознавства актуальним завданням у вивченні народної вишивки є виокремлення її етнографічно розмежувальних рис, а також етноідентифікуючих, загальноукраїнських ознак. Через часткове, а в окремих місцевостях Закарпаття, повне зникнення вишивальної традиції надзвичайно важливим є дослідження її локальних особливостей.

Збережені зразки вишивок ХІХ – початку ХХ ст. дають можливість стверджувати, що народні майстрині досягли вершини у розвитку орнаментального мистецтва. Вони розробили безліч варіантів зображення, різних елементів окреслень аж до

найскладніших рішень. За змістом та формою побудови орнаментальні мотиви в основному поділяються на геометричні, рослинні, зооморфні та антропоморфні. Поступово виробились складні орнаментальні системи, властиві тій чи іншій техніці виконання, матеріалу, призначенню виробів.

Прикладом подібних взірців одного із головних елементів народного мистецтва – вишивки – є колекція вишивки Марії Грицак, що зберігається у фондах Закарпатського музею народної архітектури та побуту. В ній зібрані взірці вишивки з різних районів Закарпаття: Рахівщини, Тячівщини, Хустщини, Виноградівщини, Берегівщини, Мукачівщини, Великоберезнянщини та Перечинщини.

Дослідженням даної колекції автор займається уже протягом кількох років. Результати досліджень були апробовані на щорічних Наукових читаннях закарпатського музею народної архітектури та побуту, а також у ряді наукових статтях у Міжнародному історичному журналі «Русин», літературно-мистецькому журналі «Дім і сім'я», «Науковому збірнику Закарпатського музею народної архітектури та побуту». У них на базі досліджуваної колекції з фондової збірки музею були охарактеризовані локальні особливості традиційної

народної вишивки гуцулів Рахівщини та лемків Великоберезнянщини і Перечинщини. Взірці автентичної вишивки саме з цих районів краю найбільш чисельно представлені у досліджуваній колекції.

Метою даного дослідження є спроба визначення найхарактерніших рис народної вишивки сіл Воловецького, Тячівського, Хустського, Виноградівського, Мукачівського та Берегівського районів. Ці райони у порівнянні із Рахівщиною, Великоберезнянщиною та Перечинщиною в колекції Марії Грицак представлені у значно меншій кількості. Саме тому їх аналіз подаємо в одному окремому дослідженні. Як і в попередніх наших наукових розвідках, в даній матеріал подається за історико-етнографічним принципом. У дослідженій нами колекції взірці вишивки представляють окремі населені пункти: Нижні Ворота Воловецького, Хижа Виноградівського, Завидово Мукачівського, Мужієво Берегівського районів. Більшою кількістю населених пунктів представлені Тячівський (Буштино, Вонігово, Кричево) та Хустський (Сокирниця, Боронява, Данилово, Іза) райони.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Перші фрагментарні відомості про народну вишивку Закарпаття, зокрема одягову, зустрічаються наприкінці XIX – на початку XX ст. у працях австрійського Дослідника І. Бідермана [Biedermann, 1862], а також Я. Ф. Головацького [Головацкий, 1877]. Із публікацій цього періоду варто виділити працю Ю. Жатковича «Етнографіческий очерк угорских» [Жаткович, 2007], в якій описано народне вбрання Закарпаття та способи його декорування вишивкою.

Серед публікації 20-40-х рр. XX ст. варто виділити дослідження чеського мистецтвознавця Марії Тумової [Тумова, 1924]. Дослідниця вперше спробувала згрупувати народне одяг Закарпаття за його певними ознаками – за комплексами. Однак, вона лише фрагментарно звернула увагу на орнаментальні особливості й колорит виділених нею одягових комплексів. Колорит місцевої вишивки досліджував й російський вчений, історик В. Саханєв [Саханев, 1936]. Він, зокрема виділив шість взірців колориту закарпатської вишивки – ясінянських, богданський, тересвянський, керецький, мараморсько-хустсько-синевирийський, ужоцький та туринський. Питання дослідження закарпатської вишивки піднімає й чеський педагог та інспектор промислових шкіл Ф. Шпала [Spala, 1936].

Серед дослідників народної культури українців Закарпаття виділяємо й чеського етнографа та педагога А. Кожмінову, яка підготувала монографічне дослідження «Podkarpatska Rus. Práce a život lidu» [Kožminová, 1922]. Авторка окреслила місце знаходження вишивки на жіночих, чоловічих та дитячих сорочках, у загальних рисах описала їх колорит й подала перелік назв основних орнаментів. З мистецтвознавчих праць на особливу увагу заслуговує дослідження російського мистецтвознавця С. Маковського [Маковский, 1925]. Дослідник виділив чотири територіальні райони поширення вишивки: верховинський, туринський,

мараморський та гуцульський. Схеми крою жіночих і чоловічих сорочок, місце розміщення на них вишивок і схематичні зображення орнаментальних мотивів із закарпатської Гуцульщини, мараморської Верховини та долинянських сіл Закарпаття у своїй статті подає Ф. Потушняк [Potusnyak, 1943].

Дослідження народної вишивки Закарпаття в радянський період пов'язане із розгортанням етнографічних експедицій 1946 – 1947 рр. Тоді в Закарпатті працювало кілька фольклорно-етнографічних експедицій Інституту мистецтво-знавства фольклору та етнографії АН УРСР (м. Київ) та Інституту етнографії АН СРСР (м. Москва). Учасників експедицій були український етнограф І.Ф. Симоненко [Симоненко, 1957] та М. Шмельова [Шмельова, 1948]. Серед радянських дослідників народної вишивки Закарпаття варто виділити О. В. Полянську, К. Матейко, Г. Г. Стельмащук.

Серед сучасних історико-етнографічних описів народної вишивки краю виділяємо ряд публікацій наукового співробітника Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького І. Грибанича [Грибанич, 1992]. Крім детального опису складових одягу, у своїх статтях він визначає місце розташування орнаментальних мотивів та колорит вишивки.

Не можна оминати й історико-етнографічний нарис «Етнографія Закарпаття» М. П. Тиводара [Тиводар, 2011]. У ньому автор розглядає і традиційну народну вишивку українців Закарпаття. Окремо описується одягова вишивка, зокрема детально йдеться про орнаментальні мотиви та колорит вишивки гуцулів, бойків, лемків і долинян Закарпаття. Цінними є подані прямо у тексті фрагменти наукових публікацій, присвячених народній одяговій вишивці українців Закарпаття, та чорно-білі й кольорові фотоілюстрації.

Детальний опис одягової вишивки українців Закарпаття у своїх публікаціях подав Р. І. Пилип. Дві статті він присвятив стану вивчення української одягової вишивки Закарпаття [Пилип, 2006a, с. 78–89; Пилип, 2006b, с. 256–266], дві статті – композиції народної вишивки [Пилип, 2007, с. 306–310; Пилип, 2008a, с. 182–197]. Крім того, він у двох публікаціях розглянув локальні особливості одягової вишивки гуцулів Закарпаття, а в 2008 р. оприлюднив статтю про орнаментальні мотиви одягової вишивки українців Закарпаття [Пилип, 2008b, с. 154–166]. Згодом Р. Пилип захистив кандидатську дисертацію на тему: «Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст...» [Пилип, 2009]. Для нас цінним є четвертий розділ дисертаційного дослідження, присвячений локальним особливостям традиційної одягової вишивки гуцулів, долинян, бойків і лемків Закарпаття. На основі дисертаційного дослідження у 2012 р. Р. Пилип видав монографію «Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст...» [Пилип, 2012].

Особливостям народного вбрання та вишивки жителів села Хижа Виноградівського району присвячена стаття О. Гал [Гал, 2011, с. 64–67]. Авторка подає детальну характеристику жіночого одягу, поділяючи його на дівочий, вбрання молодичь

та літніх жінок. Головною особливістю жіночих сорочок дослідниця називає прямокутний виріз горловини («пуслик»), яскраву поліхромну вишивку навколо горловини та на рукаві.

Серед досліджень загальноукраїнського характеру нами використано монографію Р. Захарчук-Чугай [Захарчук-Чугай, 2006]. Дослідниця наголошує, що збережені карпатськими українцями традиційні ознаки орнаментально-композиційної структури вишивок, розвивались на основі культури Київської Русі. Вона подала характеристику одягової вишивки всіх етнографічних груп карпатських українців, доповнила текст ілюстраціями фрагментів вишивок з різних областей Західної України, в тому числі Закарпаття.

Питання особливостей одягової вишивки українців Карпатського регіону у своїх публікаціях піднімала Л. Семчук. У невеликій статті дослідниця вивчає геометричні орнаменти у народній вишивці, наголошує, що в Українських Карпатах переважає геометричний орнамент [Семчук, 2002, с. 142–145]. Дослідниця зауважила, що в Закарпатті, окрім геометричних, поширені ще й геометризований рослинний та квітково-рослинний орнаменти. У 2010 р. Л. Семчук публікує статтю про розташування вишивок на компонентах одягу українців Карпатського регіону. У статті також проаналізовано оздоблення нижньої частини рукавів жіночих сорочок воловецьких бойків дрібними складками та вишивкою, нижньої частини спідниць («білеників», «ршеників») лемків Великоберезнянщини вишивкою квітково-рослинних орнаментів, одного із кутів білих хусток турянських долинян вишивкою та складками («загинками»), способи розміщення орнаментальних смуг на чоловічих сорочках гуцулів Рахівщини та бойків Міжгірщини, окремі елементи оздоблення кептарів гуцулів Закарпаття [Семчук, 2009-2010, с. 144–154].

Матеріали досліджуваної нами колекції взірців народної вишивки Закарпаття із згаданих вище дослідників у своїх публікаціях використовував тільки Роман Пилип. Однак, ним описані в основному взірці одягової вишивки гуцулів Закарпаття, побіжно вишивка бойків та лемків Закарпаття. Тому для нас важливим було вивчення цілої колекції, адже в ній представленні взірці вишивки із таких слабо досліджених районів краю як Виноградівщина, Мукачівщина, Березівщина. Вони дають можливість виокремити характерні особливості структури орнаментальних композицій, визначити домінуючі та допоміжні орнаментальні мотиви, народні смаки та уподобання, щодо колористичного вирішення вишивки.

Виклад основного матеріалу. Закарпатські бойки населяють Воловецький район (села Розтока і Кічерний відносять до бойківсько-лемківського етнографічного порубіжжя), Міжгірський район (за винятком верхів'я р. Тереля з центром у селах Колочава, Міжгір'я і Вучкове в долині р. Ріки) та села Тихий, Гусний, Сухий, Ужок, Волосянка Великоберезнянського району у верхів'ях р. Уж, які розташовані в бойківсько-лемківсько-долинянському порубіжжі [Скорик, 2005, с. 38; Худаш, 1998, с. 300].

У досліджуваній нами колекції закарпатська Бойківщина представлена взірцями одягової вишивки з с. Нижні Ворота Воловецького району. Основою як жіночого, так і чоловічого строю у бойків Закарпаття була сорочка. У XIX ст. бойківські жіночі сорочки традиційно оздоблювались геометричним орнаментом. Основними орнаментальними мотивами були ромби, квадратики, шести- або восьми-пелюсткові розети. Доповненням до них служили вільно укладені ламані лінії («кривулі»). З кінця XIX – на початку XX ст. набувають поширення стилізовані геометричні та рослинні орнаменти, а протягом 20-40-х рр. XX ст. вишивка жіночих сорочок збагатилась ще й елементами квітково-рослинних мотивів. Характерною особливістю бойківських вишивок було біле незаповнене тло, що надавало вишивкам легкості та певної елегантності [Ляшецька, 2005, с. 255–256; Парлаг, 1968, с. 8–9; Сікора, 1998, с. 167–168].

Буденні сорочки оздоблювали скромною вишивкою або не оздоблювали взагалі. Святкові сорочки обов'язково декорували вишивкою, виконаною технікою низини («протігано») чи хрестиком («на зирнята»), а з 20-х рр. XX ст. й гладдю («снованя») поверх морщення нагрудної частини, плечової частини рукавів, на пришивних манжетах та поверх морщення біля них. Хрестиком і низинкою вишивались геометричні та стилізовано-рослинні орнаментальні мотиви, гладдю – рослинні. У XIX ст. сорочки оздоблювали вишивкою, виконаною домашніми пряденими нитками чорно-червоних, синьо-червоних чи червоних кольорів, а з кінця XIX – початку XX ст. поширюється багатобарвна вишивка. При оздобленні сорочок враховувався вік жінок, їх сімейний стан тощо. Найпишніше оздоблювались дівочі та весільні сорочки [Гонтар, 1975, с. 67; Грибанич, 1992, с. 309; Федака, 1996, с. 84].

Вишивання по збірках бойківських жіночих сорочок виконувалось відразу двома голками. Одну грубу нитку протягували швом, як при тканні, а другу – тонку нитку – закручували у сітчастий орнамент. «Кривулі» на морщенні краще скріплювали «рями», ніж прості стібки. У першій половині XIX ст. вони переважно виконувались білими нитками, які не виділялись на білому полотні, а отже, не несли вираженого декоративного навантаження.

У досліджуваній колекції зберігається декілька взірців вишитої морщеної нагрудної частини жіночої сорочки. Узорчаті збірки збирали на міцну білу (зрідка кольорову) нитку із вузликом на кінці, прокладену по узору стібками вперед. Притримуючи нитки на місці узору, другою рукою стягували тканину, внаслідок чого утворювався опуклий візерунок («рями», «брижі»). Із представлених у колекції взірців бачимо, що при вишиванні по збірках бойкинями Воловеччини найчастіше застосовувались техніки «низини», «лічильної гладі», рідше «кучерявого стібку». За структурою орнаментальної композиції переважають прямо-лінійні багатострічкові візерунки. Основними орнаментальними мотивами виступають прості

стовпчикові рядки, ромби, хрести та ламані лінії («кривулі») (див. рис. 1).

Більшість взірців з с. Нижні Ворота Воловецького району – це вишивка у верхній плечовій частині рукавів та на манжетах жіночих сорочок. Варто відмітити й той факт, що серед всіх взірців велика кількість відноситься до кінця XIX – початку XX ст. Про це свідчить двоколірна (червоно-синя) кольорова гама, яка панувала в цей період у бойківській вишивці.

Орнаментальні композиції являють собою трирядові, рідше однорядові візерунки. Зазвичай, центральна орнаментальна смуга була широкою, а дві бічні, що виконували обрямляючу функцію, вузькі. Найпростішим варіантом заповнення внутрішньої площини центральної широкої смуги були ламані лінії («кривулі»), доповненням до яких могли виступати трикутники, ромбики тощо (див. рис. 2). Основними ж мотивами центральної смуги виступали ромби зі вписаними в них дрібнішими мотивами або восьмипелюсткові розети. У колекції зустрічається й мотив берегині («головкастий взор») (див. рис. 3).

У 20-30-х рр. XX ст. сорочки дівчат та молодих жінок декорували вишивкою стилізовано-рослинних мотивів, виконаною технікою «хрестик» різнокольоровими бавовняними нитками. Найчастіше орнаментальними мотивами виступали окремі квітки, стебла з листочками, трілисники, з'єднані у композиційну смугу, або ж стилізовані галузки. Зрідка зустрічались також буденні дівочі сорочки із скромною вишивкою у вигляді вузької орнаментальної смуги (1-2 см) [Парлаг, 1968, с. 9].

Зрідка у вишивці жіночих сорочок бойків Воловеччини зустрічались пташині мотиви. Так, в основі орнаменту вишивки плечової частини рукавів жіночих сорочок із сіл Котельниця, Тишів, Нижні Ворота, Верхні Ворота, Лази та Скотарське лежали пташки («голуби»), що сидять на гілці із двома великими квітками та дрібними бутонами. На сорочках з с. Скотарське вишивали пташок («голубів»), розміщених попарно й розділених стилізованою квіткою [Пилип, 2012, с. 408].

Є у колекції й взірці вишивки зі скатертин і рушників з с. Нижні Ворота Воловецького району. Традиційно тканини інтер'єрного призначення, в тому числі й скатертини, декорували вишивкою по периметру виробу або ж на поздовжніх чи поперечних краях. Досліджувані нами взірці являють собою як прості, так і більш складні геометриззовані та стилізовані рослинні композиції. У всіх них центральним мотивом виступає велика квітка («косиця»), яка за допомогою дрібніших стебел та листочків утворює цілісну композицію (див. рис. 4).

Народна вишивка тереблеріцьких долин'янок.

Етнографічний район тереблеріцьких долин'янок охоплює села межиріччя Тереблї та Рїки в Хустському, Тячівському та Міжгірському районах. В окресленому районі побутовали довгі, широкі жіночі сорочки («довгані») прямого крою з довгими широкими рукавами та розрізом («розпіркою») ззаду [Пилип, 2012, с. 103; Чопик-Микунда, 2008, с. 89].

У середині XIX – на початку XX ст. полотно під коміром тереблеріцьких довгань збирали у дрібні складки («рями») на 6-10 ниток. Поверх рямок вишивали прямокутну орнаментальну смугу («пазуху») (16×8 см; 16×6 см; 13×6 см; 15×5 см). Найпростішим варіантом орнаментальної композиції було обшивання («обмітування») складок нитками. У залежності від чергування обшитих та не обшитих складок, використання одного (червоного) чи двох (червоного та синього) кольорів, формувались декілька поперечних орнаментальних рядків з дрібних квадратиків, ромбів, хрестиків, ламаних ліній («кривуль»). Розмежувальну або обрямляючу функцію виконували прямі лінії, виконані стебелевим швом. Більш складні орнаментальні композиції формувались з різних за формою та розмірами ромбів, трикутників, баранячих ріжок, розет тощо.

Найпишнішою вишивкою тереблеріцькі долинянки оздоблювали рукави власних сорочок. За структурою орнаментальної композиції та колоритом вишивки на рукавах виділяється декілька типів сорочок. Найпишнішою на рукавах була суцільна, рапортна вишивка, яку долиняни називали «заспульницею». Розміри вишитих чи затканих прямокутників на рукавах («заспульниць») були різними: 16×28 см, 30×32 см, 30×35 см. Вишивка починалась від плеча і сягала до ліктя. До початку XX ст. заспульниці були однотонними. Потім поле прямокутника почали ділити на 9-12 великих квадратів, злегка вводили 2-3 кольори, але домінуючими залишалися червоний, синій, білий. Квадрати заповнювали геометричними орнаментами: квадратами, прямокутниками ромбами, квітками («косицями»), зірками («звіздами»), прямими та скісними хрестами, ламаними лініями («кривулями»). Орнаментальні мотиви «заспульниць» вишивали із виворітного боку полотна техніками «кучерявий стіб» («стег»), «низь поза йглу», «низинка», «вирізування», «хрестик», «занизування». У 20-30-ті рр. XX ст. поділ «заспульниць» ставав дедалі дрібнішим і багатобарвнішим. Оскільки вишитий прямокутник заповнювали багатьма кольорами, то сорочку називали «мішана заспульниця». Якщо ж заспульницю вишивали технікою хрестик і орнаментували хрестом, то її називали «хрестата заспульниця». У 20-30-х рр. XX ст. у селах межиріччя Тереблї та Рїки полотно під «заспульницею» збирали у 2-3 поперечні складки («гайташики») (див. рис. 5) [Гайова, 2006, с. 59; Демян, 1913, с. 11; Коцан, 2007, с. 120].

У будні дні жінки носили сорочки («рукави»). На їх рукавах вишивали дві поперечні смуги: вузьку (1-2 см) на плечі і ширшу – на рівні ліктя (4-5 см). На святкових сорочках («рукавах») смуги були ширшими (8-10 см). У селах Буштино, Вонігово, Кричево Тячівського, Велятино, Сокирниця, Боронява, Данилово Хустського та Синевир, Синевирська Поляна, Колочава Міжгірського районів додавали ще й вертикальну орнаментальну смугу з «косиць», ромбів, а у селах Кошельово, Липча, Липовець Хустського району – дві загинки («гайташики»), поміж якими вишивали дрібний

ромбик або квіточку. Як і у «заспальницях», так і на «рукавах» основними орнаментальними мотивами виступали ромби, хрести та ламані лінії («кривулі») [Гайова, 2006, с. 59; Коцан, 2007, с. 122].

З 20-х рр. XX ст. масово поширились жіночі сорочки («косиці»), у верхній плечовій частині рукавів яких вишивали великий ромб («косицю»). У 20-30-х рр. XX ст. до «косиці» додавали вишиту поперечну смугу або менший ромбик нижче ліктя. Багатоваріантність і розмаїття заповнення ромба залежали від техніки вишивання. Особливою красою виділялися сорочки («косиці», «косички на плечах»), у яких контури ромба обрамляли потрійними смугами вирізування. Вирізуванням або кучерявим стібом («загрядка», «косичка») вишивали «скісний хрест» у центрі ромба. Інколи контури ромба обрамляли суцільною однотонною широкою смугою, виконаною «кучерявим стібом». У 20-30-х рр. XX ст. ромб втрачає свою монументальність. Він стає багатобарвним, заповнюється 9-20-ма дрібними квадратиками, які обрамляла однотонна контурна смуга. Барвіста орнаментальна композиція складається з 20-45-ти дрібних квадратиків (див. рис. 6).

У 20-х рр. XX ст. серед жителів межиріччя Ріки та Терембіли поширилися сорочки («біленіці», «ромованки»), в яких передню полу і рукав вишивали білими нитками техніками гладі та вирізування. Орнаментальна композиція формувалась з трьох-чотирьох поздовжніх смуг геометричних мотивів: ромбів, розеток, скісних хрестів, трикутників, квадратів. Такі сорочки були елементом весільного вбрання. У 30-40-х рр. XX ст. до білих ниток додавали червоні, сині, жовті, зелені, якими вишивали допоміжні орнаментальні мотиви. Оздоблення сорочок вишивкою «білим по білому» було досить поширеним явищем на усій території України [Гургула, 1966, с. 27; Коцан, 2007, с. 122].

На окрему увагу заслуговують взірці вишивки на нагрудній частині чоловічих святкових сорочок 20-40-х рр. XX ст. з с. Іза Хустського району. При їх вишиванні найчастіше використовували техніки «хрестик» і «низина». «Нагрудники» являють собою замкнуті по периметру, трирядові орнаментальні композиції. Зазвичай, центральна смуга ширша, а дві інші вузчі. Зустрічались і нагрудники з однаковими за шириною смугами. Геометризований рослинний орнамент складався з великих квіток, розет, трилисників. Обрамляючу функцію виконували вузькі стебелеві шви («путки»). Досить часто контури нагрудників декорували різнокольоровим обмітуванням («коніками»).

Орнаментальні мотиви вишивки королевських долинян

Локально-територіальна група королевських долинян проживала у селах лівобережжя р. Тиси від села Велятино Хустського району до села Хижа та його околиць Виноградівського району. На формування матеріальної культури даного регіону впливали контакти місцевого населення із румунами та змадяризованими русинами-українцями. Найповніше місцеві відмінності проявились у традиційному народному вбранні та одяговій вишивці.

Буденні сорочки королевських долинян декорувались вузькими орнаментальними смугами. Вишивали ручнопряденими вовняними та конопляними нитками («коциками»), сплетеними шнурками («суканками»), а з початку XX ст. ще й шовковими, срібними нитками, бісером, стрічками. Для вишивки жіночих сорочок королевських долинян кінця XIX – першої половини XX ст. було характерне поєднання багатьох технік. Найпоширенішою була низина («низь»), якою вишивали складні орнаментальні мотиви: ромби з прямими виступаючими кутами («кнегинькові ромбики»), ромби із загнутими під прямим кутом ріжками («пекурівки»), ряди із виступаючих зубчиків («ріжки»).

Найпишніше оздоблювали прямокутну вставку («пуслик»). Орнамент на неї наносився по всьому периметру рядочком («за шориком»). Це могла бути щільна вишивка стрічкового орнаменту або симетрична композиція як геометричного, так і рослинного орнаменту. Саму ж горловину оздоблювали вузькою смужечкою («ошийником») з ламаних ліній («кривульок»), ромбиків, трикутників, що виконувались технікою «набирування», «косої гладі» та обмітувались петельним швом. Уже безпосередньо на сорочці «пруслик» оздоблювали багатим різнокольоровим мереживом. У 20-40-х рр. XX ст. контури прямокутного вирізу горловини оздоблювали рубцюванням. Інколи його оздоблювали облямівкою дрібного геометричного чи квітково-рослинного орнаменту (див. рис. 7) [Коцан, 2008а, с. 190; Коцан, 2008b, с. 146–147]. На рукавах вишивку розміщували по всій довжині. Верхню частину («плечики») декорували вишитими смугами геометризованого чи квітково-рослинного орнаменту, а манжети – вузькими смугами геометричного чи геометризованого квітково-рослинного орнаменту, рубцюванням та різноманітними швами. Посередині рукава вишивали поздовжній рядок ромбиків або квітів («партицю», «партичку»). Звичайно вишивку розміщували на тих частинах сорочки, які не закривав плечовий одяг.

Характерною рисою вишивки королевських долинян було використання ниток різних кольорів. Для вишивок даного регіону характерні п'ять варіантів колориту. У першому домінували чорні барви з вкрапленнями жовтих, білих, синіх та рожевих, у другому – червоно-чорні з вкрапленнями жовтих, синіх, зелених, у третьому – синьо-коричнево-зелені кольори при відсутності чорного, у четвертому – коричневі з вкрапленнями синього, зеленого, червоного, жовтого, у п'ятому – жовто-зелено-фіолетові з вкрапленнями червоного та синього.

Особливості традиційної вишивки с. Завидово Мукачівського району

Згідно загальноприйнятого історико-етнографічного районування Закарпаття с. Завидово Мукачівського району відноситься до локально-територіальної групи крайнянських долинян. Вони проживають у понад 30 селах низькогір'я, передгір'я і рівнини Іршавського і Мукачівського районів між с.

Кам'янським на сході до р. Латориці на заході. Основну роль у складанні крайнянських долинян відіграли процеси заселення, соціально-правовий статус місцевих сіл «волоського» поселенського права, їх господарський і побутовий розвиток. Первісно десять сіл цієї території (Арданово, Доробратово, Завидово, Загаття, Колодне, Коноплівці, Коропець, Лалово, Мідяниця, Станово) входили до територіально-адміністративного утворення, що з 1378 року відоме під назвою «Березька Країна». До крайнянських долинян належать мешканці сіл середньої течії р. Латориці. Найбільшими з них є села Верхня Визниця, Обава, Чинадієво, Кленовець, Кольчино, Бистриця, Куштановиця, Кучава, Лавки та ін. [Тиводар, 1999, с. 38].

Наприкінці XIX – у першій половині XX ст. для сіл Мукачівського району були характерні короткі (50-60 см) жіночі сорочки, пошиті з домотканого конопляного чи лляного полотна. У XIX – на початку XX ст. полотно ткали із конопель, а з кінця 20-х рр. XX ст. – з використанням бавовняних («памутових») ниток [Рубіш, 2007, с. 106].

Із взірців досліджуваної колекції бачимо, що в 20-40-х рр. XX ст. для вишивки жіночих і чоловічих сорочок з с. Завидово Мукачівського району характерним було використання двох технік – «хрестик» та «низина». Найпоширенішими були геометризовані рослинні орнаментальні композиції. За структурою та колоритом вишивка з досліджуваного села має багато спільного із гуцульським, бойківським і лемківським барвистим орнаментом.

Як і гуцульські уставки, так і верхня плечова частина рукавів («плічки») жіночих сорочок з с. Завидово, виділялись трирядовістю орнаментальної побудови, наявністю розмежувальних ліній («пуюк»), використання чорних ниток для фону та окреслення контурів основних мотивів орнаменту. На одному із взірців в основі центральної широкої смуги лежать ромби з усіченими верхнім та нижнім кутами. Внутрішня площина ромбів закомпонована геометризованими квітками. На стику ромбів утворюється мотив скісного хреста, який гармонійно поєднаний з дрібними хрестиками та баранячими різками. Основним орнаментальним мотивом вузьких бічних смуг («поверхниць») виступають трикутники з різками («трубки», «бочарки») (див. рис. 8).

Ще один поширений на Рахівщині мотив зустрічаємо на взірці з с. Завидово. Тут основним мотивом є восьмипелюсткова квітка, пелюстки якої вишиті різнобарвними нитками, з серцевиною у вигляді хреста. Пелюстки квітки утворюються за допомогою пересікання прямого та скісного хрестів. Дані квіти послідовно чергуються з меншими квітами та дрібними хрестами. 3-поміж інших дана вишивка виділяється використанням багатьох кольорів (див. рис. 9).

Ряд взірців із досліджуваного села мають спільні орнаментальні композиції лемківською вишивкою кінця XIX – першої половини XX ст. Так, на одному із взірців в основі центральної широкої смуги лежить

галузка, що складається із квіток, стебел та листочків, викладених у формі хвилястої лінії («кривулі»). Ця композиція привертає увагу також підходом до підбору кольорів. Основа подана бордовою, контури та основні деталі орнаментальних мотивів – яскравими чорними, синіми та зеленими нитками, як доповнення використані – жовтий та рожевий кольори. Такий підбір кольорів, не дивлячись на те, що основні орнаментальні мотиви досить великі, візуально створює ефект дрібно узорної площини.

Заслужують на увагу й орнаментальні композиції «плічок» молодих заміжніх жінок. На чорному тлі вишивались геометризовані рослинні чи рослинні мотиви. Основі центральної смуги лежали великі квітки чи галузки, а на поверхниці домінували дрібні листочки та галузки зі стебел і квіточок.

На «плічках» святкових сорочок першої чверті XX ст. часто вишивали стилізовані квітки («троянди», «ромашки»). Характерною особливістю подібних «плічок» було те, що квітки розміщували в ряд у лежачому положенні.

Є у збірці й взірці вишивки нагрудної частини чоловічих сорочок з с. Завидово Мукачівського району. Як і на жіночих, так і на чоловічих сорочках основними техніками були «хрестик» і «низина». Орнаментальні композиції складались із двох широких смуг, внутрішню площину яких закомпоновували викладеними в ряд ромбами. На їх стику формувались мотиви скісних хрестів. Всередині ж ромбів, зазвичай вишивали геометризовані квітки. Допоміжними мотивами виступали розмежувальні лінії («пуюки», «снурки»), трикутники, баранячі різки, хрестик, ромбики (див. рис. 10–11).

Традиційна народна вишивка в с. Мужієво Берегівського району

Село Мужієво Берегівського району розташоване на стику українських та угорських сіл. Тому в одяговій вишивці спостерігаємо взаємовпливи. Із взірців з колекції Марії Грицак чітко видно, що домінуючими є рослинні мотиви. Не дивлячись на угорські впливи, місцева вишивка все ж зберегла притаманну для традиційної вишивки українців Закарпаття геометризованість. Реалістичні форми зустрічаються дуже рідко.

Наприкінці XIX – першій половині XX ст. в Мужієві та його околицях побутовували короткі жіночі сорочки. Основним місцем їх декорування були вузькі комірки, верхня плечова частина рукавів та пришивні манжети. У верхній плечовій частині рукавів вишивали поперечні орнаментальні трирядові смуги. Основними орнаментальними мотивами виступали великі квітки, стебла та листочки, а обрамляючу функцію виконували розмежувальні смуги («снурки») або ламані лінії («кривулі») (див. рис. 12).

Орнаментальна композиція на пришивних манжетах досить часто співпадала з орнаментом на центральній широкій смугі вишивки у верхній плечовій частині рукавів. Тут також домінували

галузки з квітів стебел та листочків.

Вузенські ошийники («обшивки») мужіївських жіночих сорочок виділялись білим фоном на якому яскравими кольорами вишивали геометризovanі рослинні галузки з квітів стебел та листочків (див. фото 47).

Привертають увагу ще два взірці з с. Мужієво Берегівського району. Це вишивка на скатертині. На першому взірці вишити стилізований вазон з букетом трьох квіток з стеблами та трилисниками. Квітки розміщені у формі трикутника. Орнаментальна композиція на іншому взірці виконана техніками «вирізування», «обмітування» та «низини». Подібна вишивка була притаманна для українських сіл Іршавського, Виноградівського та Мукачівського районів. У даному випадку основними орнаментальними мотивами виступають ромби та трикутники.

Висновки. Багаторічне комплексне дослідження колекції взірців традиційної народної вишивки

українців Закарпаття, яку збирала Марія Грицак, ще раз підтверджує багатогранність одягової вишивки краю. Результати попередніх й пропонованого досліджень вказують на особливі та відмінні ознаки й риси орнаментальних мотивів вишивки різних етнографічних груп українців Закарпаття. Кожен куточок нашого краю мав свою специфіку розвитку одягових традицій, в тому числі й у вишивці. Поряд з тим, бачимо чималу кількість однотипних взірців у різних локально-територіальних районах краю. Цей факт ще раз підтверджує, що у свої основі народна вишивка українців Закарпаття має спільні корені. Геометричний орнамент (ромби, хрести, трикутники, кривулі...) був панівним по всій території області. Лише наприкінці XIX – на початку XX ст. (у різних районах по-різному) під впливом різних явищ та факторів поширюється рослинна орнаментика. Слід відмітити й той факт, що навіть нібито один і той же мотив чи орнаментальна композиція подавались різними вишивальницями з певними модифікаціями.

Список використаних джерел

- Biedermann, H.-I., 1862. *Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte*, Innsbruck, Bd. 1, 140 s.
- Kožminová, A., 1922. *Podkarpatska Rus. Práce a život lidu*, Praha, 124 s.
- Potusnyak, F., 1943. A ruszin nepviselet [Руський народний костюм], *Зоря – Найна*, Ужгород, Річник III, ч. 1-4, s. 302–327.
- Sahanev, V., 1936. Narodni ornament na Podkarpanske Rusi, *Podkarpatska Rus*, Bratislava, s. 255–258.
- Spala, F., 1936. Domácky prumysl na Podkarpatské Rusi, *Podkarpatská Rus*, Bratislava, s. 152–158.
- Гайова, С., 2006. Сорочки долинян Закарпаття, *Народне мистецтво*, № 1-2, с. 58–60.
- Гал, О., 2011. Особливості народного вбрання села Хижа Виноградівського району, *Культурологічні джерела*, № 2, с. 64–67.
- Головацкий, Я. Ф., 1877. *О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и Северо-Восточной Венгрии*, Санкт-Петербург, 85 с.
- Гонтар, Т. О., 1975. Художні особливості народного одягу українців західних областей УРСР (кінець XIX – початок XX ст.), *Матеріали з етнографії та мистецтвознавства*, Київ: Наукова думка, с. 66–83.
- Грибанич, І., 1992. Народний одяг бойків Воловецького району, *Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича (23-24 жовтня 1992 р.)*, Ужгород: Закарпат. крайове т-во «Просвіта», Закарпат. краєзнав. музей, с. 308–311.
- Гургула, І., 1966. *Народне мистецтво західних областей України*, Київ: Наукова думка, 78 с.
- Демян, І., 1913. Крестини на Верховині, *Наука*, 15 мая, с. 8–11.
- Добрянська, І. О., Симоненко І.Ф., 1983. Типи та колорит західноукраїнської народної вишивки, *Народна творчість та етнографія*, № 4, с. 75–83.
- Жаткович, Ю., 2007. Етнографічний очерк угро-руських: Комплексне видання / Упоряд. і передм. О.С. Мазурка. Ужгород: Мистецька лінія, 392 с., іл.
- Захарчук-Чугай, Р. В., 2006. Вишивка, *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : у 4-х томах. Т. II. Етнологія та мистецтвознавство / гол. ред. С.П. Павлюк*, Львів : НАН України, с. 649–667.
- Захарчук-Чугай, Р. В., 1988. *Українська народна вишивка: західні області УРСР*, Київ, 191 с.
- Захарчук-Чугай, Р. В., 1997. Хрест як символ віри в народних тканинах і вишивках, *Українська хрестологія. Спеціальний випуск народознавчих зошитів інституту народознавства НАН України*, Львів, с. 87–94.
- Коцан, В. В., 2008а. Іноетнічні запозичання та їх вплив на формування народного одягу долинян Мараморощини, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*, Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», вип. 20, с. 188–198.
- Коцан, В. В., 2008б. Народний костюм румунського населення Закарпаття кінця XIX – початку XX ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*, Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», вип. 21, с. 144–154.
- Коцан, В. В., 2007. Народний одяг українців пониззя р. Терелі кінця XIX – першої половини XX ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*, Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», вип. 19, с. 118–127.
- Литвинець, Е. М., 2004. Українське народне мистецтво вишивання та нанизання, Київ: Вища школа, 335 с.
- Лящецька, О., 2005. Дещо про бойківські вишивки, *Літопис Бойківщини : Записки, присвячені дослідям історії, культури й побуту бойківського племені [Упоряд., підг. до публ., за заг. ред., вступне слово Р. Данчич; Худож. офрмл. І. Пуги]*, Львів : Каменяр, с. 252–259.
- Маковський, С. К., 1925. *Народное искусство Подкарпатской Руси*, Прага: Пламя, 155 с.
- Парлаг, М. І., 1968. *Народні вишивки 1920-1943 рр. в с. Буковець*, Мукачеве, 1968. 38 с.
- Пилип, Р. І., 2007. Композиційні принципи побудови орнаменту одягової вишивки гуцулів Закарпаття, *Народознавчі зошити*, вип. 3-4, с. 306–310.
- Пилип, Р. І., 2008. Композиція традиційної вишивки українців Закарпаття кінця XIX – першої половини XX ст., *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, Львів : ЛНАМ, Спецвипуск. Другі Ердєлівські читання, с. 182–197.

- Пилип, Р. І., 2008. Орнаментальні мотиви традиційної народної вишивки українців Закарпаття кінця XIX – першої половини XX ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*, Ужгород : Видавництво УжНУ «Гюверла», вип. 21, с. 154–166.
- Пилип, Р. І., 2006а. Стан вивчення української вишивки у Закарпатті, *Мистецтвознавчий автограф*, Львів: ЛНАМ, вип. 1, с. 78–89.
- Пилип, Р. І., 2006б. Українська вишивка Закарпаття у джерелах кінця XIX – першої половини XX ст., *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, Львів : ЛНАМ, вип. 17, с. 256–266.
- Пилип, Р. І., 2009. *Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями)* : Дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.06. «Декоративне і прикладне мистецтво», Львів, 269 с. : іл.
- Пилип, Р. І., 2012. *Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями)*, Ужгород: ПП «Повч Р. М.», 466 с.
- Рубіш, Ф. Ф., 2007. *Великі Лучки : історико-етнографічне дослідження*, 2-ге вид., переробл. та допов. Ужгород : Патент, 506 с.
- Семчук, Л., 2002. Геометричні форми у вишиванках карпатського регіону, *Народознавчі зошити*, № 1-2, с. 142–145.
- Семчук, Л., 2009-2010. Розташування вишивок на компонентах одягу етнографічних груп українців Карпатського регіону: порівняльний аспект, *Вісник Прикарпатського університету. Серія Мистецтвознавство*, Івано-Франківськ, вип. 17–18, с. 144–154.
- Симоненко, І. Ф., 1957. Народна вишивка Закарпаття, *Матеріали з етнографії та художнього промислу*, Київ, с. 56–85.
- Сікора, О., 1998. Убрання українців Бойківщини, *Бойки : Видання науково-культурологічного товариства «Бойківщина»*, Дрогобич, с. 166–176.
- Скорик М., 2005. Про назву «БОЙКИ», *Літопис Бойківщини : записки, присвячені дослідям історії, культури й побуту бойківського племені [упоряд., підг. до публ., за заг. ред., вступне слово Р. Данчич; худож. офрмл. І. Пуги]*, Львів : Каменяря, с. 32–46.
- Тиводар, М. П., 1999. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини XIX – першої половини XX ст.), *Carpatica-Carpatika. вип. 6: Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця XVIII – XX ст.*, Ужгород, вип. 6, с. 4–64.
- Тиводар, М. П., 2011. *Етнографія Закарпаття : Історико-етнографічний нарис*, Ужгород: Гражда, 416 с.: іл.
- Тумова, М., 1924. Народная одежда на Подкарпатской Руси, *Подкарпатска Русь*, Рочник I, число. 3, с. 72-79; число. 4, с. 102–110.
- Федака, П. М., 1996. Краса народного вбрання, *Пам'ять рідної землі*, Ужгород : Закарпат краєзнав. музей, Закарпат. крайове т-во «Просвіта», с. 77–88.
- Худаш, М., 1998. До питання про походження назв бойки, гуцули, лемки, *Народознавчі зошити*, № 3, с. 299–318.
- Чопик-Микунда, І., 2008. Історія і культура села Теребля, Мукачєво: Карпатська вежа, 199 с.
- Шмелева, М. Н., 1948. Типы женской народной одежды украинского населения Закарпатской области, *Советская этнография*, № 2, с. 130–146.
- Шпала, Ф., 1920. *Подкарпатские вышивки. Гуцульское вышиване на низину и другие*, Прага, 24 с.

References

- Biedermann, H-I., 1862. *Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte*, Innsbruck, Bd. 1, 140 s. (in German).
- Chopyk-Mykunda, I., 2008. *Istoriya i kuljtura sela Tereblja* [History and culture of Tereblya village], Mukachevo : Karpatsjka vezha, 199 s. (in Ukrainian).
- Demjan, I., 1913. Krestiny na Verhovini [Baptisms at Verkhovyna], *Nauka*, 15 maja, s. 8–11. (in Ukrainian).
- Dobrjans'ka, I. O., Simonenko I.F., 1983. Tipi ta kolorit zahidnoukraїns'koї narodnoї vshivki [Types and color of Western Ukrainian folk embroidery, Folk art and ethnography], *Narodna tvorčist' ta etnografija*, № 4, s. 75–83. (in Ukrainian).
- Fedaka, P. M., 1996. Краса народногo вбрання [Beauty of the People's Outfits], *Pam'jatj ridnoji zemli*, Uzhghorod : Zakarpat krajeznav. muzej, Zakarpat. krajeznav. muzej t-vo «Prosvita», s. 77–88. (in Ukrainian).
- Ghajova, Je., 2006. Sorochky dolynjan Zakarpattja [Shirts of Transcarpathian valleys], *Narodne mystectvo*, № 1-2, s. 58–60. (in Ukrainian).
- Ghal, O., 2011. Osoblyvosti narodnogho vbrannja sela Khyzha Vynohradivskogho rajonu [Features of the folk dress of the village Hut of the Vynohradiv district], *Kuljturologichni dzherela*, № 2, s. 64–67. (in Ukrainian).
- Ghontar, T. O., 1975. Khudozhni osoblyvosti narodnogho odjaghu ukrajinciv zakhidnykh oblastej URSR (kinecj XIX – pochatok XX st.) [Artistic features of folk clothing of Ukrainians of the western regions of the USSR (end of XIX - beginning of XX centuries)], *Materialy z etnografiji ta mystectvoznavstva*, K. : Naukova dumka, s. 66–83. (in Ukrainian).
- Ghrybanych, I., 1992. Narodnyj odjagh bojkiv Volovecjkogho rajonu [Folk clothing of fighters of the Volovets district], *Materialy mizhnarodnoji naukovoji konferenciji, prysvjachenoji pam'jati Ivana Panjkevycha (23-24 zhovtnja 1992 r.)*, Uzhghorod : Zakarpat. krajeznav. muzej, Zakarpat. krajeznav. muzej, s. 308–311. (in Ukrainian).
- Ghurghula, I., 1966. *Narodne mystectvo zakhidnykh oblastej Ukrajiny* [Folk Art of the Western Regions of Ukraine,], Kiev: Naukova dumka, 78 s. (in Ukrainian).
- Golovackij, Ja. F., 1877. *O narodnoj odezhde i ubranstve rusinov ili russkih v Galichine i Severo-Vostochnoj Vengrii* [On folk clothing and clothing of the Rusyns or Russians in Galicia and North-Eastern Hungary], Sankt- Petersburg, 85 s. (in Russian).
- Khudash, M., 1998. Do pytannja pro pokhodzhennja nazv bojky, ghuculy, lemky [On the question of the origin of the names of fights, hutsuls, lemmas], *Narodoznavchi zoshyty*, № 3, s. 299–318. (in Ukrainian).
- Kocan, V. V., 2007. Narodnyj odjagh ukrajinciv ponyzzya r. Terebli kincja XIX – pershoji polovyny XX st. [National clothing of Ukrainians of the lower Terebli River at the end of XIX - first half of XX century], *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho universytetu. Serija : Istorija*, Uzhghorod : Vydavnyctvo UzhNU «Ghoverla», vyp. 19, s. 118–127. (in Ukrainian).
- Kocan, V. V., 2008a. Inoetnichni zapozychannja ta jikh vplyv na formuvannja narodnogho odjaghu dolynjan Maramorshhyny [Innoethnic borrowings and their influence on the formation of folk clothing of Maramorshchyna valleys], *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho universytetu. Serija : Istorija*, Uzhghorod: Vydavnyctvo UzhNU «Ghoverla», vyp. 20, s. 188–198. (in Ukrainian).

- Kocan, V. V., 2008b. Narodnyj kostjum rumunskjogho naselennja Zakarpattja kincja XIX – počatku XX st. [Folk costume of the Romanian population of Transcarpathia at the end of XIX – beginning of XX centuries.], *Naukovyj visnyk Uzhgorodskjogho universytetu. Serija : Istorija*, Uzhgorod : Vydavnyctvo UzhNU «Ghoverla», vyp. 21, s.144–154. (in Ukrainian).
- Kožminová, A., 1922. *Podkarpatska Rus. Práce a život lidu*, Praha, 124 s. (in Czech).
- Ljashecjka, O., 2005. Deshho pro bojkivjsjki vyshyvky [Something about Boyko's embroidery], *Litopys Bojkivshhyny : Zapysky, prysvjacheni doslidam istoriji, kultury j pobutu bojkivskjogho plemeni [Uporjad., pidgh. do publ., za zagh. red., vstupne slovo R. Danchych; Khudozh. ofrml. I. Pughy]*, Ljviv : Kamenjar, s. 252–259. (in Ukrainian).
- Lytvynej, E. M., 2004. *Ukrajinsjke narodne mystectvo vyshyvannja ta nanyzuvannja* [Ukrainian folk art of embroidery and stringing], Kyjiv: Vyshha shkola, 335 s. (in Ukrainian).
- Makovskij, S. K., 1925. *Narodnoe iskusstvo Podkarpatskoj Rusi* [Folk art of Subcarpathian Rus], Praga: Plamja, 155 s. (in Russian).
- Parlagh, M. I., 1968. *Narodni vyshyvky 1920-1943 rr. v s. Bukovecj* [Folk embroidery 1920-1943 in the village. Bukovets.], Mukacheve, 1968. 38 s. (in Ukrainian).
- Potusnyak, F., 1943. A ruszin nepviselet [Rus`ky`j narodny`j kostyum], *Zorya – Hajnal*, Uzhgorod, Richny`k III, ch. 1-4, s. 302–327. (in Hungarian).
- Pylyp, R. I., 2006a. Stan vyvchennja ukrajinsjkoji vyshyvky u Zakarpatti [State of study of Ukrainian embroidery in Transcarpathia], *Mystectvoznavchij avtohrاف*, Ljviv : LNAM, vyp. 1, s. 78–89. (in Ukrainian).
- Pylyp, R. I., 2006b. Ukrajinsjka vyshyvka Zakarpattja u dzherelakh kincja XIX – pershoji polovyny XX st. [Ukrainian Embroidery of Transcarpathia in the Sources of the End of XIX – First Half of XX Century.], *Visnyk Ljvivskjokji nacionalnoji akademiji mystectv*, Ljviv: LNAM, vyp. 17, s. 256–266. (in Ukrainian).
- Pylyp, R. I., 2007. Kompozycijni pryncypy pobudovy ornamentu odjaghovoji vyshyvky ghuculiv Zakarpattja [Compositional principles of ornamentation of garment embroidery of Hutsuls of Zakarpattia], *Narodoznavchi zoshyty*, vyp. 3-4, s. 306–310. (in Ukrainian).
- Pylyp, R. I., 2008a. Kompozycja tradycijnoji vyshyvky ukrajinciv Zakarpattja kincja XIX – pershoji polovyny XX st. [Composition of traditional embroidery of Ukrainians in Transcarpathia at the end of XIX - first half of XX century], *Visnyk Ljvivskjokji nacionalnoji akademiji mystectv*, Ljviv: LNAM, Specvypusk. Drughi Erdelivjsjki chytannja, s. 182–197. (in Ukrainian).
- Pylyp, R. I., 2008b. Ornamentalni motyvy tradycijnoji narodnoji vyshyvky ukrajinciv Zakarpattja kincja XIX – pershoji polovyny XX st. [Ornamental motifs of traditional folk embroidery of Ukrainians in Transcarpathia at the end of XIX – first half of XX century.], *Naukovyj visnyk Uzhgorodskjogho universytetu. Serija : Istorija*, Uzhgorod: Vydavnyctvo UzhNU «Ghoverla», vyp. 21, s. 154–166. (in Ukrainian).
- Pylyp, R. I., 2009. *Khudozhnja vyshyvka ukrajinciv Zakarpattja XIX – pershoji polovyny XX st. (typologhija za pryznachennjam, khudozhnimy ta lokalnymy osoblyvostjamy)* [Embroidery of Ukrainians in Transcarpathia in the 19th - the first half of the 20th century. (typology by purpose, artistic and local features)]: Dys. ... kand. mystectvoznavstva : spec. 17.00.06. «Dekoratyvne i prykladne mystectvo», Ljviv, 269 s. : il. (in Ukrainian).
- Pylyp, R. I., 2012. *Khudozhnja vyshyvka ukrajinciv Zakarpattja XIX – pershoji polovyny XX st. (typologhija za pryznachennjam, khudozhnimy ta lokalnymy osoblyvostjamy)* [Embroidery of Ukrainians in Transcarpathia in the 19th - the first half of the 20th century. (typology by purpose, artistic and local peculiarities)], Uzhgorod: PP «Povch R.M.», 466 s. (in Ukrainian).
- Rubich, F. F., 2007. *Velyki Luchky: istoryko-etnograficne doslidzhennja* [Big Luchki: historical and ethnographic study], 2-ghе vyd., pererobl. ta dopov, Uzhgorod: Patent, 506 s. (in Ukrainian).
- Sahanev, V., 1936. Narodni ornament na Podkarpanske Rusi, *Podkarpatska Rus*, Bratislava, s. 255–258. (in Czech).
- Semchuk, L., 2002. Gheometrychni formy u vyshyvankakh karpatskjogho reghionu [Geometric shapes in embroideries of the Carpathian region], *Narodoznavchi zoshyty*, № 1-2, s. 142–145. (in Ukrainian).
- Semchuk, L., 2009-2010. Roztashuvannja vyshyvok na komponentakh odjaghu etnograficnykh ghrup ukrajinciv Karpatskjogho reghionu: porivnalnyj aspekt [Location of embroidery on clothing components of ethnographic groups of Ukrainians of Carpathian region: comparative aspect], *Visnyk Prykarpatskjogho universytetu. Serija Mystectvoznavstvo*, Ivano-Frankivsk, vyp. 17-18, s. 144–154. (in Ukrainian).
- Shmeleva, M. N., 1948. Typy zhenskoj narodnoj odezhdy ukrainskogo naselennja Zakarpatskoj oblasti [Types of women's folk clothes of the Ukrainian population of Transcarpathian region], *Sovetskaja jetnografija*, № 2, s. 130–146. (in Russian).
- Shpala, F., 1920. *Podkarpatskie vyshivki. Gucul'skoe vishivane na nizinu i drugie* [Subcarpathian embroidery. Hutsul Embroidery on the Lowland and others], Praga, 24 s. (in Ukrainian).
- Sikora, O., 1998. Ubrannja ukrajinciv Bojkivshhyny [Dressing Ukrainians in Boykivshchyna], *Bojky: Vydannja naukovokuljturologhichnogho tovarystva «Bojkivshhyna»*, Droghobych, s. 166–176. (in Ukrainian).
- Skoryk, M., 2005. Pro nazvu «BOJKY» [On the name «BOIKI»], *Litopys Bojkivshhyny : zapysky, prysvjacheni doslidam istoriji, kultury j pobutu bojkivskjogho plemeni [uporjad., pidgh. do publ., za zagh. red., vstupne slovo R. Danchych; khudozh. ofrml. I. Pughy]*, Ljviv: Kamenjar, s. 32–46. (in Ukrainian).
- Spala, F., 1936. Domácky prumysl na Podkarpatské Rusi, *Podkarpatská Rus*, Bratislava, s. 152–158. (in Czech).
- Symonenko, I. F., 1957. Narodna vyshyvka Zakarpattja [Folk embroidery of Transcarpathia], *Materialy z etnografiji ta khudozhnjogho promyslu*, Kiev, s. 56–85. (in Ukrainian).
- Tumova, M., 1924. Narodnaja odezha na Pôdkarpatskôj Rusi [Folk clothes in Podkarpatskaya Rus], *Podkarpatska Rus'*, Rochnik I, chislo. 3, s. 72–79; chislo. 4, s. 102–110. (in Ukrainian).
- Tyvodar, M. P., 1999. Etnograficne rajonuvannja ukrajinciv Zakarpattja (za materialamy tradycijnoji kultury drughoji polovyny XIX – pershoji polovyny XX st.) [Ethnographic zoning of Ukrainians in Transcarpathia (based on the materials of traditional culture of the second half of the nineteenth and first half of the twentieth century)], *Carpatica-Karpatyka*, vyp. 6: *Etnichni ta istorychni tradyciji naseleennja Ukrajinsjkykh Karpat kincja XVIII – XX st.*, Uzhgorod, vyp. 6, s. 4–64. (in Ukrainian).
- Tyvodar, M. P., 2011. *Etnografija Zakarpattja: Istoryko-etnograficnyj narys* [Ethnography of Transcarpathia: An Historical and Ethnographic Essay], Uzhgorod: Ghrazhda, 416 s.: il. (in Ukrainian).
- Zakharchuk-Chughaj, R. V., 1988. *Ukrajinsjka narodna vyshyvka: zakhidni oblasti URSS* [Ukrainian Folk Embroidery: Western Regions of the USSR], Kyjiv, 191 s. (in Ukrainian).

Zakharchuk-Chughaj, R. V., 1997. Khrest jak symbol viry v narodnykh tkanynakh i vyshyvках [Cross as a symbol of faith in folk fabrics and embroideries], *Ukrajinsjka khrestologhija. Specialjnyj vypusk narodoznavchych zoshytiv instytutu narodoznavstva NAN Ukrajinny, Ljviv*, s. 87–94. (in Ukrainian).

Zakharchuk-Chughaj, R. V., 2006. Vyshyvka [Embroidery], *Etnoghenez ta etnichna istorija naselenja Ukrajinjskykh Karpat : u 4-kh tomakh. T. II. Etnologhija ta mystectvoznavstvo / ghol. red. S.P. Pavljuk, Ljviv: NAN Ukrajinny*, s. 649–667. (in Ukrainian).

Zhatkovich, Ju., 2007. *Etnograficheskij ocherk ugro-russkih: Kompleksne vidannja / Uporjad. i peredm. O. S. Mazurka. Uzhgorod: Mistec'ka linija*, 392 s., il. (in Russian).

SUMMARY

ORNAMENTAL MOTIVES OF NATIONAL CLOTHING EMBROIDERY OF THE TRANSCARPATHIA OF THE END OF THE XIX - FIRST HALF OF THE XX CENTURY (ON THE EXAMPLE OF THE FUND COLLECTION OF THE TRANSCARPATHIAN MUSEUM OF FOLK ARCHITECTURE AND LIFE)

Tetyana Sologub-Kotsan

Head of the Department of Scientific and Educational Work of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life, Uzhhorod; Teacher of the Department Archeology, Ethnology and Cultural Studies SHEE «Uzhhorod National University»

The article on the basis of available literature and fund collection of Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life analyzes the patterns of clothing and interior embroidery collected by Maria Hrytsak. The author attempts to identify the most characteristic features of folk embroidery of the villages of Volovets, Tyachiv, Khust, Vynohradiv, Berehiv and Mukachevo districts. Most of the designs are fragments of embroidery from women's and men's shirts. This is a pleated part, narrow collar, embroidery on the sleeves and cuffs of women's shirts, as well as bibs and collar of men's shirts. They are chronologically dated to the late XIX and early XX centuries. For the Boykos of Transcarpathia, the embroidery of women's shirts is characterized by the embroidery of the chest part, the upper shoulder part of the sleeves and cuffs. One or three-row geometric compositions are dominate, in the 20-30's of the XX century stylized plants, rarely ornithomorphic were distributed. Folk embroidery of Dolinians of Tereblia is distinguished by lush ornamental compositions on the sleeves of women's shirts. There are several types of shirts that can be distinguished: "zaspulnytsia", "rukavy", "kosutsia", "bilenitsia". Special attention is deserved to the patterns of embroidery on the chest of men's festive shirts of the 20's and 40's of the XX century. A characteristic feature of the embroidery of the Dolinians of Korolevo was the use of threads of different colors. The embroidery of this region is characterized by five color variants. For embroidery of women's and men's shirts from the village Zavydovo of the Mukachevo district was characterized by the use of two techniques - the "cross" and the "nyzyna". The most common were geometric floral ornamental compositions. In the embroidery of the village of Muzhievo in the Berehiv district, we observe mutual influences, as plant motives are dominant. Despite the Hungarian influences, the local embroidery still retains the geometric characteristic of the traditional Ukrainian embroidery of Transcarpathia. Realistic forms are very rare.

Keywords: collection, patterns of embroidery, home-made cloth, threads, cross, nyzyna, smooth, ornamental compositions, rhombuses, crosses, circles, rosettes, plant motifs.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Рис. 1. Морщена нагрудна частина («пазухи») на жіночій сорочці з с. Нижні Ворота Воловецького району.

Рис. 2. Орнаментальна композиція вишивки верхньої плечової частини рукава жіночої сорочки з с. Нижні Ворота Воловецького району. Основний мотив – ламана лінія («кривуля»).

Рис. 3. Орнаментальна композиція вишивки верхньої плечової частини рукава жіночої сорочки з с. Нижні Ворота Воловецького району. Основний мотив – «головкастий взор».

Рис. 4. Орнаментальна композиція вишивки на скатертинах з с. Нижні Ворота Воловецького району.

5

6

Рис. 5. Заспільниця на рукаві жіночої сорочки тереблеріцьких долинян.

Рис. 6. Орнаментальні композиції вишивки на рукавах жіночих сорочок («косиць») тереблеріцьких долинян.

Рис.7. Орнаментальні мотиви вишивки на прямокутному вирізі горловини жіночої сорочки з с. Хижа Виноградівського району.

Рис. 8. Орнаментальна композиція вишивки на жіночій сорочці з с. Завидово Мукачівського району. Основний мотив – трикутники з ріжками («трубки», «бочарки»).

Рис. 9. Орнаментальна композиція вишивки на жіночій сорочці з с. Завидово Мукачівського району. Основний мотив – восьмипелюсткова квітка.

10

11

Рис. 10-11. Орнаментальні мотиви вишивки на чоловічих сорочках з с. Завидово Мукачівського району.

Рис. 12. Орнаментальна композиція вишивки на жіночій сорочці з с. Мужієво Берегівського району.
Основні орнаментальні мотивами – великі квітки, стебла та листочки.